

Artur Kotowski

Gwarancje stron w postępowaniu uproszczonym i nakazowym

Studenckie Zeszyty Naukowe 9/14, 29-44

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Gwarancje stron w postępowaniu uproszczonym i nakazowym

1. Wprowadzenie

Prawo, jako wytwór kultury ludzkiej, stanowi swoisty przekaz informacji pochodzący od uprawnionych organów państwowych, wyłanianych w drodze przyjętego systemu społeczno-politycznego¹. Zatem, pomimo faktu, iż idealnym byłoby istnienie jednego trybu postępowania w dochodzeniu odpowiedzialności karnoprawnej podmiotów, jako pełen wyraz konstytucyjnej zasady równości wobec prawa, należy zauważyć, iż działając zgodnie z powszechną tendencją redukcjonowania formalizmu wobec drobnych czynów przestępczych, prawodawca może zdecydować się na dokonanie *manewru kryminalnopolitycznego, który pozwoliłby na zaoszczędzenie kosztem spraw drobniejszych środków niezbędnych do sprawnego ścigania sprawców przestępstw znacznie poważniejszych*².

Należy zauważyć, iż po wejściu w życie obszernej nowelizacji k.p.k. z 10 stycznia 2003 r. postępowania szczególne, będące przedmiotem niniejszej pracy, odnoszą się wyłącznie do stadium postępowania jurysdykcyjnego procesu karnego. Ponadto, poglądem przeważającym jest fakt, iż w przypadku zaistnienia przesłanek pozwalających rozpoznać przez sąd daną sprawę w trybie uproszczonym, postępowanie to winno być przeprowadzone. Biorąc pod uwagę kategorię sformułowania art. 469 k.p.k.³ pogląd ten należy uznać za słuszny. Natomiast R.A.Stefański przytacza stanowisko Sądu Najwyższego: *Każda sprawa z oskarżenia publicznego, przewidziana ustawowo do trybu uproszczonego, może toczyć się rów-*

¹ A. Korybski, L. Leszczyński, A. Pieniążek, Wstęp do prawoznawstwa, Lublin 2003, s. 15.

² P. Piszczek, Postępowanie uproszczone w polskim procesie karnym, Olsztyn 2004, s. 17.

³ Art. 469 k.p.k. stanowi wprost, iż „Sąd rozpoznaje w trybie uproszczonym sprawy, w których było prowadzone dochodzenie”. W doktrynie podkreśla się, iż istotnym fragmentem przedmiotowego przepisu jest element dokonawczy: „było prowadzone”; czyli chodzi o sprawy w których stadium postępowania przygotowawczego prowadzone było w formie dochodzenia, a nie w których możliwe jest przeprowadzenie dochodzenia.

*niez w postępowaniu zwyczajnym. Postępowanie uproszczone nigdy nie jest obligatoryjne.*⁴

Konstrukcja modelowa omawianych w niniejszej pracy trybów szczególnych polega na utworzeniu przez ustawodawcę trybu uproszczonego jako uprzywilejowanego pod względem formy stadium jurysdykcyjnego procesu karnego i „wyjściowej”, „bazowej”, odmiany dla wszystkich innych trybów szczególnych.⁵ Stąd określanie postępowania uproszczonego mianem „trybu szczególnego pierwszego stopnia” (I rzędu), zaś kolejnych, w rodzaju postępowania nakazowego lub w sprawach z oskarżenia prywatnego, „trybem szczególnym drugiego stopnia” (II rzędu), przy czym kolejne odmiany (nakazowe, z oskarżenia prywatnego) są sobie równorzędne.⁶ Taka wysublimowana konstrukcja teoretyczna ma jednak olbrzymi wydźwięk praktyczny, albowiem, jak zauważa J. Grajewski⁷, wszelkiego rodzaju przepisy konstruujące szczególną odmianę postępowania zwykłego w procesie karnym muszą być traktowane jako *zespoły przepisów wyjątkowych*, są zatem swoistą „nadbudową” nad przepisami o postępowaniu zwykłym. Biorąc pod uwagę fakt, iż wobec nich stosowanych jest szereg przesłanek, zarówno negatywnych jak i pozytywnych, ogólnych jak i szczególnych, oraz bezwzględne założenie, iż przepisów o omawianych trybach nie wolno interpretować rozszerzająco; wszystko to skłania do stwierdzenia, iż postępowania szczególne są uprzywilejowaną pod względem formy, natomiast kwalifikowaną pod względem treści odmianą postępowania zwyczajnego w stadium jurysdykcyjnym procesu karnego.

Podana wyżej hierarchia trybów szczególnych funkcjonuje w praktyce w ten sposób, iż przepisy normujące dane postępowania II rzędu odwołują się do wyjściowego trybu I rzędu, jakim jest postępowanie uproszczone (por. art. 500 § 2 k.p.k.), natomiast w dalszym ciągu należy pamiętać, iż kwestii nie uregulowanych w danym trybie nie wolno wypełniać analogią do postępowania niższego rzędu, lecz bezpośrednio do trybu podstawowego, jakim jest forma zwykła postępowania.⁸

Doktryna jednolicie przyjmuje, iż zredukowany formalizm jest immanentną cechą postępowań szczególnych, czego wyrazem jest właśnie uczynienie z trybu uproszczonego (określanego też w literaturze mianem „zredukowanego”⁹) „wyjściowego” trybu dla pozostałych trybów szczególnych.

⁴ R.A.Stefański, *Postępowanie uproszczone* [w:] *Kodeks postępowania karnego komentarz*, t. III, pod red. Z. Gostyńskiego, Warszawa 2004, s. 380.

⁵ J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2005, s. 383.

⁶ D. Kala, *Kodeksowe postępowania szczególne*, Toruń 2000, s. 14.

⁷ J. Grajewski, *op.cit.*, s. 382.

⁸ J. Grajewski, *Postępowania szczególne* [w:] *Kodeks postępowania karnego komentarz*, t. II, pod red. J. Grajewskiego, Kraków 2003, s. 165–166.

⁹ D. Kala, *Kodeksowe postępowania szczególne*, Toruń 2000, s. 15.

Omawiane w niniejszej pracy dwa kodeksowe tryby szczególne odnoszą się do przestępczości drobnej, kiedy to zasady koncentracji procesu nabierają szczególnej wagi, po to, aby cały aparat wymiaru sprawiedliwości działał szybko i efektywnie.

Należy wszakże pamiętać, iż w przypadku wyniesienia do tak szczególnej rangi zasady szybkości i koncentracji procesu, może dojść do zagrożenia licznych gwarancji procesowych dla oskarżonego, albowiem przecież już z założenia wprowadzenie trybów szczególnych, zawierających uprzywilejowaną formę prowadzenia postępowania, pozwala modyfikować nawet naczelne zasady procesowe¹⁰. Ograniczenie gwarancji procesowych oskarżonego może skutkować niebezpieczeństwami stosowania trybów uproszczonych, w praktyce podważając zasadę trafnej reakcji karnej¹¹. Podsumowując, modyfikowanie naczelnych zasad procesowych nigdy nie może przejawiać się w praktyce w formie ich „naginania”, a od organu prowadzącego postępowanie wymagane jest szczególne przestrzeganie zasady rzetelności w trakcie realizowania obowiązku wymierzania sprawiedliwości.

2. Postępowanie uproszczone

Zgodnie z art. 332 § 1 pkt 5 k.p.k., akt oskarżenia każdego rodzaju (publiczny, samoistny, posiłkowy) musi zawierać m.in. wskazanie trybu postępowania, w jakim sąd rozpozna daną sprawę. Przedmiotowa kwestia podlega jednak zawsze ocenie sądu, nie jest dla niego wiążąca, wobec czego, sąd poprzez wydanie na posiedzeniu postanowienia może zmienić wskazany w akcie oskarżenia tryb z powodu jego nietrafności lub w sytuacji, w której w stadium postępowania przygotowawczego pierwotnie prowadzone dochodzenie kończone było w formie śledztwa, z przyczyn określonych w art. 325 § 1 k.p.k., co, choć wedle art. 469 zd. 2, nie stanowi przeszkody rozpoznania sprawy przez sąd w trybie uproszczonym, z uwagi na możliwą zawilóść sprawy, uprawnia sąd do rozpoznania sprawy w trybie zwyczajnym.

Przedmiotowy zakres stosowania trybu uproszczonego przedstawia się następująco. Zestawiając art. 469, art. 325b § 1 i 2 k.p.k. powstaje norma, która stanowi, że w postępowaniu uproszczonym sprawy rozpoznaje sąd rejonowy, w którym było prowadzone dochodzenie:

- 1) wedle art. 325b § 1 pkt. 1 k.p.k. występki zagrożone karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, a w wypadku przestępstw przeciwko mieniu tylko wówczas, gdy wartość przedmiotu przestępstwa

¹⁰ T. Grzegorzczuk, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2005, s. 807.

¹¹ Por. A. Gaberle, Postępowania szczególne w kodeksie postępowania karnego z 1997 r., Kraków 1998.

albo szkoda wyrządzona lub grożąca nie przekracza 50 000 zł i z wyłączeniem występków wyszczególnionych w art. 325b § 2 k.p.k. (m.in. art. 155 k.k. [nieumyślne spowodowanie śmierci], art. 156. § 2 k.k. [nieumyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu], art. 201 k.k. [kaziurodztwo],

- 2) wedle pkt 2 omawianego art: użycie w bójce lub pobiciu człowieka broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego narzędzia – art. 159 k.k. i ograbienie zwłok, grobu lub innego miejsca spoczynku – art. 262 § 2 k.k.,
- 3) wedle pkt 3 omawianego art, tylko w przypadku gdy wartość przedmiotu przestępstwa albo szkoda wyrządzona lub grożąca nie przekracza 50 000 zł dla występków z art. 279 § 1 k.k. [kradzież z włamaniem], art. 286 § 1 i 2 k.k. [oszustwo i żądanie korzyści majątkowej w zamian za zwrot bezprawnie zabranej rzeczy] oraz art. 289 § 2 k.k. [kwalifikowany typ zaboru pojazdu].

Dodatkowo należy pamiętać, iż istnieje możliwość rozpoznania sprawy przez sąd rejonowy w przypadku stanów faktycznych spenalizowanych w tzw. „ustawach karnych dodatkowych”. Do Dz. U. Nr 52 z 2004 r. liczba aktów normatywnych zawierających kary przewidziane za stypizowane w nich występkі wynosiła 97. Biorąc pod uwagę fakt, iż średnio liczba stanów faktycznych w akcie prawnym zawierającym sankcje za przestępstwa, które pozwalają rozpoznać daną sprawę w trybie uproszczonym sięga od kilku do kilkunastu, liczba występków innych, niż te, przewidziane w k.k., jest znaczna.¹²

Sygnalizowano już, iż istnieje wszakże wyjątkowa możliwość rozpoznania sprawy w trybie uproszczonym, gdy postępowanie przygotowawcze kończone było w formie śledztwa, wobec przekroczenia ustawowego terminu 3 miesięcy (art. 325i § 1 k.p.k.). Jednakże właśnie w takich wypadkach należy przypomnieć o możliwej fakultatywności stosowania trybu uproszczonego, bowiem w doktrynie zostało przyjęte, iż postępowanie uproszczone uzależnione jest prócz względów normatywnych, przede wszystkim brakiem zawilości i względną prostotą danej sprawy.¹³ Fakt kończenia przez prokuratora w formie śledztwa sprawy prowadzonej pierwotnie w formie dochodzenia może stanowić negatywną przesłankę rozpoznania sprawy przez sąd w trybie uproszczonym. Identyczna kwestia występuje w przypadku konieczności zmiany trybu na etapie postępowania jurysdykcyjnego z uwagi na przerwanie rozprawy na czas dłuższy niż 21 dni, co wedle art. 484 k.p.k. stanowi obligatoryjną zmianę trybu z uproszczonego na zwyczajny.

¹² Pełen wykaz i spis występków, w których możliwe jest rozpoznanie przez sąd sprawy w trybie uproszczonym znajduje się w publikacji: P. Piszczyk, Postępowanie uproszczone w polskim procesie karnym, Olsztyn 2004.

¹³ Ibidem, s. 138.

Warto w tym miejscu przytoczyć sentencję z uzasadnienia uchwały SN z dnia 25 marca 2004 (I KZP 1/04, OSNÓW 2004, z. 4, poz. 37): ... z pominięciem wyjątkowej sytuacji wskazanej w art. 469 zd. 2 k.p.k. – ukończenie postępowania przygotowawczego formie śledztwa przesądza o potrzebie rozpoznania sprawy w trybie zwyczajnym.

Analogicznie jak w postępowaniu zwyczajnym, akt oskarżenia podlega kontroli pod względem formalnym, prezesa sądu. Uproszczenie polega na sformułowanej w art. 475 k.p.k. możliwości doręczenia oskarżonemu odpisu aktu oskarżenia wraz z wezwaniem na rozprawę, przy jednoczesnym zastrzeżeniu, iż termin pomiędzy doręczeniem zawiadomienia a rozprawą będzie wynosił co najmniej 7 dni. Jednocześnie, tak samo jak w trybie zwyczajnym, oskarżony ma prawo do składania wniosków dowodowych oraz pisemnej odpowiedzi na akt oskarżenia w terminie 7 dni od daty doręczenia zawiadomienia.¹⁴ Rozwiązanie takie w istotny sposób skraca postępowanie, ale nie wyłącza gwarancji dla oskarżonego (lub jego obrońcy), który zgodnie z uprawnieniem zawartym w art. 353 § 2 k.p.k. w razie niezachowania powyższego terminu ma prawo do wniesienia wniosku przed rozpoczęciem przewodu sądowego o odroczenie rozprawy.

Pomimo możliwości wydania przez prezesa sądu rejonowego zarządzenia o rozpoznaniu sprawy w składzie jednego sędziego i dwóch ławników (uzasadnionego zawilocią faktyczną lub prawną sprawą), zasadą w postępowaniu uproszczonym jest rozpoznawanie sprawy w I instancji jednoosobowo. Rozpoznanie sprawy w powiększonym składzie zarówno w przypadku zastosowania przez prezesa sądu zarządzenia ale bez należytych podstaw lub nawet bez tego zarządzenia nie stanowi bezwzględnej przyczyny odwoławczej, gdyż w pierwszym przypadku rezygnacja z uproszczeń jest zawsze dopuszczalna, natomiast drugi przypadek jest względny uchybieniem procesowym.¹⁵

W postępowaniu uproszczonym mogą również występować inni, niż prokurator, oskarżyciele publiczni, a więc organy uprawione do samodzielnego sporządzania, wnoszenia i popierania oskarżenia z mocy szczególnych ustawowych przepisów¹⁶. Jednocześnie, wstąpienie prokuratora do postępowania, odsuwa udział innych oskarżycieli w sprawie. Jako ciekawostkę należy zaznaczyć fakt, iż istnieje możliwość udziału w charakterze oskarżyciela publicznego aplikanta prokuratorskiego.¹⁷ Jak stanowi art. 477 k.p.k., *niestawiennictwo oskarżyciela nie tamuje rozprawy ani posiedzenia*, co jest uproszczeniem od zasady jego udziału w postępo-

¹⁴ R.A. Stefański, op.cit., s. 383.

¹⁵ A. Gaberle, op.cit., s. 48; R.A. Stefański, op.cit., s. 384.

¹⁶ J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2005, s. 385.

¹⁷ R.A. Stefański, op.cit., s. 385.

waniu zwyczajnym (jeżeli ustawa nie stanowi inaczej). Omawiany przepis dotyczy także nie tylko oskarżyciela publicznego, ale także tzw. samostannego oskarżyciela posiłkowego. Rezygnacja oskarżyciela z przybycia na rozprawę nie może być zatem nigdy traktowana w postępowaniu uproszczonym jako odstąpienie od oskarżenia.¹⁸ W takim wypadku, zgodnie z art. 478 k.p.k., akt oskarżenia odczytywany jest przez protokolanta.

Poruszana już wcześniej kwestia obligatoryjnej zmiany trybu rozpoznania sprawy w postępowaniu jurysdykcyjnym, z uproszczonego na zwyczajny, w przypadku niemożności rozpoznania sprawy, w maksymalnym terminie przerwy 21 dni (wedle art. 401 § 2 k.p.k. w trybie zwyczajnym wynosi ona maksymalnie 35 dni) jest również bardzo istotnym uproszczeniem, bowiem nawet wówczas (już w postępowaniu zwyczajnym) pozostaje ona rozpoznawana w takim samym składzie, zatem najczęściej, również w składzie jednoosobowym. Przedmiotowa kwestia uregulowana została w art. 484a § 2 k.p.k, który określany jest jako *wyraz tendencji do przyspieszenia postępowania uproszczonego*.¹⁹ Termin 21 dni zarządzonej w rozprawie przerwy, określa przerwę jednorazową, a nie ich sumę. W przypadku przekroczenia terminu sąd może jednak *kontynuować rozpoznawanie sprawy*²⁰ bez zgody oskarżonego, a inne strony nie mogą wnosić sprzeciwu.

W przypadku, gdy już po rozpoczęciu postępowania jurysdykcyjnego w trybie uproszczonym okaże się, iż jest on niemożliwy do zastosowania (np. w sytuacji zmiany kwalifikacji prawnej czynu, lub też w wypadku wystąpienia innych okoliczności wyłączających dochodzenie sprecyzowanych w art. 325c k.p.k. – np. określona w art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k. *uzasadniona wątpliwość co do jego* [oskarżonego – *przyp. aut.*] *poczytalności*), a okoliczności, o których mowa istniały w fazie postępowania przygotowawczego prowadzonego w formie dochodzenia, również zachodzi obligatoryjna w tym wypadku zmiana trybu z uproszczonego na zwyczajny. Problem ten uregulowany został w art. 483 k.p.k. i jest oczywisty, bowiem – zgodnie z przedstawionymi wcześniej zasadami – jeżeli zachodzą okoliczności wyłączające prowadzenie postępowania w trybie dochodzenia, niemożliwe jest zastosowanie uproszczonego trybu postępowania przed sądem. Warto zauważyć, iż *zmiana ta może nastąpić w każdym stadium postępowania jurysdykcyjnego*.²¹ Jakże istotnym uproszczeniem praktycznym jest wszakże brak konieczności zwracania wówczas sprawy do prokuratury, a jedynie w przypadku zgody oskarżonego (stosowanej obli-

¹⁸ Ibidem, s. 386.

¹⁹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Postępowanie uproszczone* [w:] *Kodeks postępowania karnego komentarz*, t. III, Warszawa 2004, s. 3031.

²⁰ Ibidem, s. 31.

²¹ R.A. Stefański, *op.cit.*, s. 394.

toryjnie, co musi wyrazić on osobiście, wyraźnie i co musi zostać odnotowane w protokole rozprawy) kontynuowanie rozprawy już w trybie zwyczajnym, w składzie jednego sędziego i dwóch ławników. Brak zgody oskarżonego lub niemożność jej uzyskania skutkuje obligatoryjnym odroczeniem rozprawy i prowadzeniem sprawy od początku już we właściwym trybie postępowaniu zwyczajnym.²² Powyższe założenia odnoszą się do stanu, kiedy wszelkiego rodzaju „nowe okoliczności” nie były znane w fazie postępowania przygotowawczego. W przypadku, gdy wychodzą one na jaw na etapie postępowania jurysdykcyjnego, rozpoznanie sprawy w trybie uproszczonym może toczyć się dalej, bowiem dotyczą ujemnych przesłanek dochodzenia, a nie postępowania uproszczonego.²³ Zatem, zaistnienie dopiero w stadium rozpoznawania sprawy przed sądem okoliczności wynikłej z art. 79 § 1 k.p.k. [obrona obowiązkowa] pozwala prowadzić dalej postępowanie bez zmiany trybu, natomiast z obowiązkowo ustanowionym obrońcą.

Wniosek oskarżonego o dobrowolne poddanie się karze, który został na rozprawie zgłoszony, może być na niej rozpatrywany, a następnie wolno przeprowadzić rozprawę nawet pod nieobecność oskarżyciela i pokrzywdzonego (analogicznie w przypadku posiedzenia, gdy wniosek został zgłoszony przed rozprawą, a brak jest pisemnego sprzeciwu wobec wniosku oskarżonego o dobrowolne poddanie się karze). Nieobecność oskarżyciela publicznego (ale należyście zawiadomionego!) i pokrzywdzonego nie tamuje bowiem możliwości prowadzenia rozprawy w trybie uproszczonym.²⁴ W tym wypadku jednak od sądu wymagane jest rzetelne rozważenie, czy rozpoznanie na posiedzeniu wniosku z art. 387 § 1 k.p.k. może rzeczywiście odbyć się bez pogorszenia jakości rozpoznania całej sprawy. W literaturze przedmiotu podnosi się, iż w określonych wypadkach można uznać za celowe rozpoznanie przedmiotowego wniosku z udziałem innych niż oskarżony uczestników procesu (np. pokrzywdzonego).²⁵

Kolejnym uproszczeniem jest możliwość wydania wyroku zaocznego, w przypadku, gdy oskarżony nie usprawiedliwił swojej nieobecności. Termin „wyrok zaoczny” należy odróżniać od terminu „wyrok wydany pod nieobecność oskarżonego”, o którym można mówić w przypadku, gdy na rozprawę stawi się jedynie obrońca oskarżonego, natomiast on sam (prawnikowo wezwany) nie stawi się.²⁶

²² Ibidem, s. 395.

²³ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego komentarz wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym, Zakamycze 2005, s. 1170 i 1182–1183.

²⁴ E. Sadzik, K. Zgryzek, op.cit., s. 1617.

²⁵ A. Gaberle, op.cit., s. 50.

²⁶ J. Grajewski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 2005, s. 386.

Jeżeli w rozprawie głównej oskarżony uczestniczył lub reprezentował go ustanowiony w sprawie obrońca, orzeczenie ma postać wyroku analogicznie jak w postępowaniu zwykłym, na który przysługują takie same środki odwoławcze, identycznie wnoszone i rozpoznawane jak w postaci postępowania zwykłego. W sytuacji odmiennej mamy do czynienia z wyrokiem zaocznym, jednakże, aby mógł on być wydany muszą zostać spełnione określone przesłanki dodatnie, przy braku przesłanek ujemnych.

Do przesłanek pozytywnych, sformułowanych w art. 479 § 1 k.p.k., zalicza się:

- 1) prawidłowe wezwanie oskarżonego i (ewentualnie, gdy został on ustanowiony) zawiadomienie obrońcy o terminie rozprawy,
- 2) nieusprawiedliwiona nieobecność oskarżonego i (ewentualnie ustanowionego) obrońcy na rozprawie głównej,
- 3) jeżeli (wedle art. 480 k.p.k.) oskarżony usprawiedliwił swe niestawiennictwo, natomiast nie złożył wniosku o odroczenie rozprawy,
- 4) konieczność uprzedniego złożenia przez oskarżonego wyjaśnień (w razie jego nieobecności na rozprawie, wyjaśnienia, które złożone zostały w fazie postępowania przygotowawczego, mogą zostać odczytane).²⁷

Po spełnieniu powyższych warunków postępowanie przeprowadza się pod nieobecność oskarżonego i – jeżeli – nie wystąpią przesłanki ujemne, sąd może wydać wyrok zaoczny.²⁸

Do przesłanek ujemnych (negatywnych) zalicza się:²⁹

- 1) uznanie przez sąd niezbędnej obecności oskarżonego na rozprawie (np. z uwagi na zawilość sprawy),
- 2) wystąpienie potrzeby orzeczenia innego środka zabezpieczającego, aniżeli przepadek rzeczy (wobec uregulowania w art. 481 k.p.k., iż wyrokiem zaocznym można orzec jedynie tytułem środka zabezpieczającego przepadek przedmiotów, inne środki zapobiegawcze, w rodzaju umieszczenia w zakładzie zamkniętym lub leczenia odwykowego wymagają, zgodnie z poglądami doktryny, bezpośredniego kontaktu sądu z oskarżonym, wobec czego, nie mogą zostać orzeczone w ramach wyroku zaocznego).

Jeżeli zaś oskarżony, zgodnie z przytaczanym już art. 480 k.p.k., usprawiedliwił swą nieobecność i złożył wniosek o odroczenie rozprawy, sąd musi dokonać obiektywnej oceny, która *nie może być dowolna*.³⁰ W przypadku przychylenia się przez sąd do wniosku oskarżonego, postanowienie o odroczeniu ogłoszone zostaje ustnie i zostaje ono zaprotokołowane.

²⁷ T. Grzegorzcyk, op.cit., s. 1177.

²⁸ P. Piszczek, op.cit., s. 260.

²⁹ Ibidem, s. 260–263.

³⁰ J. Grajewski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 2005, s. 386–387.

Orzeczenie wyrokiem zaocznym może zawierać kary i środki karne przewidziane w sankcji normy naruszonej przez oskarżonego. Jednakże wedle art. 481 k.p.k. ze środków zapobiegawczych może być w postępowaniu uproszczonym, w wyroku zaocznym, orzeczony jedynie przepadek przedmiotów.

Oskarżony, prawidłowo pouczonej wedle art. 100 § 6 k.p.k. w terminie zawitym 7 dni od doręczenia odpisu wyroku ma prawo wnieść sprzeciw od wyroku zaocznego, w którym usprawiedliwia swą nieobecność. W przypadku uwzględnienia sprzeciwu sąd poprzez wydanie postanowienia nie podlegającego zaskarżeniu, wyznacza termin rozprawy ponownie. Wyrok zaoczny nie traci jednak swej mocy prawnej z chwilą uwzględnienia sprzeciwu, lecz dopiero wówczas, gdy oskarżony stawi się na wyznaczonyj ponownie rozprawie. Istnieje możliwość dołączenia przez oskarżonego wniosku o pisemne uzasadnienie wyroku na wypadek nieprzyjęcia lub nieuwzględnienia sprzeciwu. Sąd może nie uwzględnić sprzeciwu poprzez postanowienie, które z kolei jest zaskarżalne zażaleniem.³¹ Następuje to wówczas, gdy sąd ocenił nieobecność oskarżonego na rozprawie za nieusprawiedliwioną, a uzasadnienie złożone przez oskarżonego w sprzeciwie za niewystarczające. W przypadku odmowy przyjęcia sprzeciwu oskarżonemu przysługuje zażalenie, ponieważ zastosowane wówczas zarządzenie traktowane jest jako zamykające drogę do wydania wyroku.³² Jeżeli sprzeciw został wniesiony w terminie, ale zawiera braki formalne (np. brak uzasadnienia), prezes sądu wzywa oskarżonego do usunięcia w terminie zawitym 7 dni braków formalnych.

Oskarżony może wszakże skorzystać ze zwyczajnego środka odwoławczego jakim jest apelacja, wnoszonego w terminie 14 dni od daty doręczenia uzasadnienia. W doktrynie jednolicie przyjmuje się, iż nie istnieje przepis szczególnie wyluczający zwyczajny środek odwoławczy. Wymieniona wcześniej możliwość złożenia wraz ze sprzeciwem wniosku o uzasadnienie wyroku tylko potwierdza powyższe stwierdzenie. Oskarżony może bowiem w ogóle zrezygnować z instytucji sprzeciwu i od razu wnieść apelację.³³ Jednakże, wedle uchwały SN z dnia 25 lutego 2005 (I KZP 37/04): *jeżeli na rozprawę wyznaczoną w wyniku uwzględnienia sprzeciwu, nie stawi się bez usprawiedliwienia, ani oskarżony, ani jego obrońca, a upłynął już termin do zaskarżenia wyroku zaocznego na zasadach ogólnych, wyrok ten staje się prawomocny także wtedy, gdy ze sprzeciwem, na wypadek jego nieuwzględnienia, połączony był [...] wniosek o uzasadnienie wyroku.*

³¹ Ibidem, s. 387.

³² T. Grzegorzczak, J. Tylman, op.cit., s. 816.

³³ R.A. Stefański, op.cit., s. 393.

3. Postępowanie nakazowe

Postępowanie nakazowe ukształtowane zostało w polskiej procedurze karnej jako najdalej posunięty pod względem zredukowanego formalizmu tryb szczególny, którego cechą główną jest eliminacja rozprawy głównej. W postępowaniu tym stosuje się zarazem przepisy o postępowaniu uproszczonym, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, jest to zatem tryb szczególny drugiego stopnia (II rzędu), w którym w praktyce wyłączone zostały zasady naczelne w postaci jawności, kontrydiktoryjności i bezpośredniości.³⁴ Jak zauważa D. Kala³⁵ przyczyną istnienia trybu nakazowego w procedurze karnej jest duże obciążenie sądów rejonowych. Od chwili wejścia w życie obszernej nowelizacji k.p.k. z 10 stycznia 2003 r. przywrócono możliwość szerszego stosowania tego trybu przede wszystkim wobec występków o najmniejszym ciężarze gatunkowym (o niewielkim stopniu społecznej szkodliwości), a jednocześnie wobec sprawców nie wykazujących szczególnego stopnia demoralizacji.³⁶

W literaturze można spotkać poglądy, iż oskarżyciel publiczny nie ma wpływu na decyzję prezesa sądu o wyborze tego typu postępowania³⁷, jednakże wedle art. 332 § 1 pkt 5 k.p.k. prokurator w akcie oskarżenia może zawrzeć wskazanie trybu postępowania, zatem także wskazanie trybu nakazowego.³⁸ Niemniej jednak stosowanie tego trybu jest fakultatywne i zależy wyłącznie od uznania przez sąd, iż ze względu na spełnienie pozytywnych przesłanek jego zastosowania, przy jednoczesnym braku przesłanki negatywnej, na podstawie zebranego w toku postępowania przygotowawczego materiału dowodowego, można uznać iż nie jest konieczne przeprowadzenie rozprawy. Podkreśla się, iż fakultatywność trybu nakazowego, w którym przecież wyłączono z zastosowania podstawowe zasady naczelne, jest zaletą obecnego jego ukształtowania. Zależy to wyłącznie od decyzji sądu, który oceniając zebrany w postępowaniu przygotowawczym materiał dowodowy, podejmuje decyzję czy wina oskarżonego i okoliczności popełnienia czynu pozwalają wydać *orzeczenie*³⁹ w istocie bez faktycznego przeprowadzenia postępowania jurysdykcyjnego.⁴⁰

³⁴ Z. Wrona, *Postępowanie nakazowe w polskim procesie karnym*, Warszawa 1997, s. 10.

³⁵ D. Kala, *op.cit.*, s. 73.

³⁶ R.A. Stefański, *Postępowanie nakazowe [w:] Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. III*, pod red. Z. Gostyńskiego, Warszawa 2004, s. 423.

³⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *op.cit.*, s. 823.

³⁸ A. Gaberle, *op.cit.*, s. 66.

³⁹ R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny – część ogólna*, Kraków 2004, s. 245.

⁴⁰ Z. Wrona, *op.cit.*, s. 82.

Tryb nakazowy może być zastosowany przez sąd w przypadku spełnienia się wszystkich przesłanek pozytywnych (zawartych w art. 500 § 1, 2 i 3 k.p.k.), przy braku jakiegokolwiek przesłanki ujemnej (negatywnej).

Przesłanki pozytywne przedstawiają się następująco:

- 1) sprawa podlega zakresowi przedmiotowemu przewidzianemu dla trybu uproszczonego,
- 2) występek pozwala na orzeczenie kary ograniczenia wolności lub grzywny (zakres przedmiotowy przewidziany dla trybu nakazowego jest zatem węższy niż dla postępowania uproszczonego),
- 3) uznanie przez sąd na podstawie zebranego w toku postępowania przygotowawczego (również na podstawie tzw. dochodzenia zapiskowego, art. 325h) materiału dowodowego, iż przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne,
- 4) zebrane w toku postępowania przygotowawczego dowody pozwalają na dokonanie niewątpliwych ustaleń w kwestii winy oskarżonego i okoliczności faktycznych czynu (D. Kala przytacza poglądy judykatury, iż jest to warunek *sine qua non* zastosowania trybu nakazowego)⁴¹.

Przesłanki negatywne wyszczególnione zostały w art. 501 k.p.k., który to jednak, jak dodaje R.A. Stefański, nie wyczerpuje wszystkich.⁴² Podsumowując, trybu nakazowego nie można zastosować:

- 1) wobec osoby pozbawionej wolności (w przedmiotowej sprawie lub innej i nie tylko wobec odbywającego karę pozbawienia wolności w innej sprawie, ale też, np. wobec tymczasowo aresztowanego lub wobec którego zastosowano środek zabezpieczający w postaci umieszczenia w zakładzie zamkniętym, a także wobec zatrzymanego⁴³),
- 2) w sprawie z oskarżenia prywatnego (co, jak podkreśla J. Grajewski⁴⁴, wiąże się z brakiem postępowania przygotowawczego jednocześnie uniemożliwiając spełnienie przesłanek wymienionych w pkt 3 i 4 wśród przesłanek pozytywnych), chyba, że prokurator wszczął postępowanie, przez co zmieniony został tryb ścigania,
- 3) analogicznie jak w postępowaniu uproszczonym w przypadku okoliczności wymienionych w art. 79 § 1 k.p.k. brak możliwości stosowania trybu uproszczonego wobec sprawców nieletnich, skutkuje jednocześnie przesłanką negatywną dla trybu nakazowego,
- 4) nie jest stosowane w sprawach przewidzianych dla orzecznictwa sądów wojskowych.

⁴¹ D. Kala, op.cit., s. 74.

⁴² R.A. Stefański, op.cit., s. 426.

⁴³ D. Kala, op.cit., s. 7475.

⁴⁴ J. Grajewski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 2005, s. 397.

Artykuł 502 formułuje zasady orzekania kar w trybie nakazowym. W przypadku zastosowania kary ograniczenia wolności nie zachodzi żadna zmiana względem jej rozmiaru jak i obowiązków oskarżonego określonych w sankcji. Natomiast w przypadku zastosowania kary grzywny art. 502 § 1 k.p.k. limituje jej wysokość do 100 stawek dziennych lub 200 000 zł. Koniecznym jest nadmienienie, iż granice te nie mogą być przekroczone także wówczas, gdy wyrok nakazowy zawiera karę łączną.⁴⁵ Dopuszczalne jest także wydanie w postępowaniu nakazowym środka karnego, obok kary (art. 502 § 2 k.p.k.) lub samego tylko środka (art. 502 § 3 k.p.k.). Sąd może też zasądzić zgłoszone w powództwie cywilnym roszczenie ale tylko w całości.⁴⁶ W przypadku, gdy zebrany w postępowaniu przygotowawczym materiał dowodowy nie wystarcza do rozstrzygnięcia w kwestii uwzględnienia (w całości) powództwa cywilnego, sąd pozostawia je bez rozpoznania (art. 503 § 2 k.p.k.). Wyrokiem nakazowym nie można też postępowania umorzyć lub umorzyć warunkowo.⁴⁷

Wspomniano już, iż zasadniczą cechą odformalizowania w trybie nakazowym jest brak rozprawy głównej. Skład sądu rejonowego jest analogiczny jak w postępowaniu uproszczonym, czyli sprawa rozpoznawana jest w składzie jednoosobowym, z tym zastrzeżeniem, iż nie jest możliwe wydanie przez prezesa sądu zarządzenia o powiększeniu składu orzekającego (jak jest to możliwe w ramach trybu uproszczonego). Z posiedzenia sporządzany jest protokół, natomiast sam wyrok nie jest podawany publicznie, a jedynie złożony na czas 7 dni w sekretariacie. R.A. Stefański zauważa, iż nie jest realizowana przez to *zasada publiczności wyroku, a raczej standard konstytucyjny w postaci prawa obywatela do uzyskania informacji o działalności publicznej*.⁴⁸

Po nowelizacji k.p.k. z 10 stycznia 2003 r. nie zachodzi konieczność zawiadomienia stron o terminie i miejscu posiedzenia. Nietrudno zauważyć, iż dzięki takiemu rozwiązaniu przełamano wcześniejszy nikły zakres stosowania trybu nakazowego. Sąd wydaje zatem wyrok nakazowy w ogóle bez udziału stron (art. 500 § 4 k.p.k.). W literaturze można jednak spotkać poglądy, iż strony mogą brać udział w posiedzeniu, składać wnioski i oświadczenia, a sąd ma prawo zadawać pytania, także oskarżonemu. Należy jednak pamiętać, iż wątlą granicą pomiędzy takim modelem posiedzenia, a jak określa R.A. Stefański, *quasi-rozprawą* nie przemawia za wykorzystywaniem takiego modelu w praktyce. Wydaje się, iż wszelka aktywność stron, uzasadniona merytorycznie (np. jak zauważa J. Gra-

⁴⁵ R.A. Stefański, op.cit., s. 428.

⁴⁶ T. Grzegorzczak, J. Tylman, op.cit., s. 824.

⁴⁷ Z. Wrona, op.cit., s. 95.

⁴⁸ R.A. Stefański, op.cit., s. 425.

jewski⁴⁹ wnioski dowodowe zmierzające do obalenia aktu oskarżenia) powinna skutecznie wykluczyć rozpatrywanie sprawy przez sąd poprzez tryb nakazowy, bowiem nie zachodzi pozytywna przesłanka braku wątpliwości w kwestii winy oskarżonego i okoliczności faktycznych czynu. Zapewne, stosując literalną wykładnię art. 500 § 4, T. Grzegorzcyk i J. Tylman⁵⁰ kategorycznie stwierdzają, iż udział stron jest obecnie wykluczony [na posiedzeniu – *przyp. aut.*].

W literaturze przedmiotu podnosi się, iż powyższe uregulowanie godzi zasadniczo w uprawnienia stron (poza prokuratorem). Oskarżony, jego obrońca, pokrzywdzony i jego pełnomocnik faktycznie nie wiedzą, iż sprawa została skierowana do trybu nakazowego i w istocie nie mają żadnego wpływu na jego przebieg. Informację taką otrzymują już po jego zakończeniu, gdy odpis nakazu karnego doręczany jest właściwym podmiotom.⁵¹ Rozwiązanie takie nie zabezpiecza też roszczenia pokrzywdzonego, którego rola w postaci powoda cywilnego została wprawdzie przewidziana (art. 503 § 1 i 2 k.p.k.), ale w praktyce nie zabezpieczona.⁵²

W postępowaniu nakazowym wyrok sąd orzeka na posiedzeniu, w praktyce, bez udziału stron. Orzeczenie to może nie zawierać uzasadnienia, z czego praktyka oczywiście korzysta. Artykuł 505 k.p.k. stanowi, że odpis wyroku doręcza się oskarżycielowi (w literaturze podkreśla się, iż umożliwia to np. prokuratorowi kontrolę trafności orzeczeń zapadających w tym najdalej posuniętym pod względem odformalizowania trybie) oraz oskarżonemu i ewentualnie ustanowionemu obrońcy, jednocześnie wraz z odpisem aktu oskarżenia. W wyroku nakazowym następuje na ostatniej stronie obszernie pouczenie o prawie oskarżonego do wniesienia sprzeciwu w terminie zawitym (art. 506 § 1 k.p.k.) 7 dni od daty doręczenia wyroku nakazowego. Właściwe pouczenie oskarżonego jest w tym przypadku niezmiernie istotne ze względu na brak możliwości wnoszenia apelacji. Nawet w wypadku, gdy to nie prokurator był oskarżycielem w sprawie, doręcza się mu odpis wyroku.⁵³

Środek zaskarżenia jakim jest sprzeciw od wyroku nakazowego jest jedynym sposobem przeciwdziałania wobec wydanego rozstrzygnięcia. Prawo do jego wniesienia przysługuje stronom. W literaturze przedmiotu wymieniany jest zgodnie również obrońca jako podmiot uprawniony do wniesienia sprzeciwu, przy jednoczesnej możliwości cofnięcia przez oskarżonego złożonego przez obrońcę sprzeciwu do chwili rozpoczęcia

⁴⁹ J. Grajewski, Postępowanie nakazowe [w:] Kodeks postępowania karnego komentarz, t. II, pod red. J. Grajewskiego, Kraków 2003, s. 214

⁵⁰ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, op.cit., s. 824.

⁵¹ Z. Wrona, op.cit., s. 8485.

⁵² Ibidem.

⁵³ E. Sadzik, K. Zgryzek, op.cit., s. 71.

przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej.⁵⁴ Pomimo nieokreślenia przez ustawodawcę formy sprzeciwu, wśród dostępnych pism procesowych w sądach często spotykany jest dokument przeznaczony do wykorzystania tej instytucji.

Sprzeciw nie podlega kontroli merytorycznej przez prezesa sądu, a jedynie rozpatrywany jest pod względem formalnym (uprawniony podmiot, termin wniesienia). Na odmowę przyjęcia sprzeciwu nie przysługuje zażalenie. Podsumowując, należy stwierdzić, iż pod względem formy pismo takie musi odpowiadać jednak ogólnym założeniom pisma procesowego (stąd przydatność gotowych druków). W przypadku stwierdzenia przez prezesa sądu uchybień formalnych, stosowany jest art. 120 § 1 k.p.k., wedle którego osoba wnosząca sprzeciw wezwana jest do usunięcia uchybień (lub braków) w terminie 7 dni.

Kasacyjny charakter sprzeciwu od wyroku nakazowego jest chyba najistotniejszą jego cechą, bowiem nie tyle treść merytoryczna, ale sam fakt jego wniesienia przez uprawniony podmiot (w przypadku braku uchybień formalnych) skutkuje jego unicestwieniem w sensie prawnym, „skasowaniem” wyroku nakazowego; *powstaje stan, jakby wyrok nakazowy nie został wydany*.⁵⁵ Dalszym skutkiem prawidłowo wniesionego sprzeciwu jest przygotowanie rozprawy głównej i uruchomienie postępowania jurysdykcyjnego od nowa, już w formie postępowania szczególnego I rzędu, jakim jest tryb uproszczony.

Sprzeciw może zostać skutecznie cofnięty, co skutkuje natychmiastową prawomocnością wyroku nakazowego. Cofnięcie sprzeciwu może zostać wykonane do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego, na rozprawie głównej.⁵⁶

Koniecznym jest odnotowanie, iż w literaturze przedmiotu można spotkać negatywne opinie o braku zakazu późniejszej zmiany orzeczenia na niekorzyść odwołującego się (*reformationis in peius*). Przypomina się, iż już w trakcie prac nad obowiązującym k.p.k. postulowano, aby w przypadku wniesienia przez oskarżonego sprzeciwu, zakaz ten obowiązywał.⁵⁷ Można bowiem przyjąć, iż przedmiotowy zakaz związany jest z respektem przez wymiar sprawiedliwości podstawowych gwarancji procesowych oskarżonego.⁵⁸ Ustawodawca nie zastrzegł konieczności poucze-

⁵⁴ J. Grajewski, Postępowanie nakazowe [w:] Kodeks postępowania karnego komentarz, t. II, pod red. J. Grajewskiego, Kraków 2003, s. 226.

⁵⁵ R.A. Stefański, op.cit., s. 434.

⁵⁶ T. Grzegorzczak, J. Tylman, op.cit., s. 826.

⁵⁷ T. Grzegorzczak, op.cit., s. 1208.

⁵⁸ Por. Z. Doda, Zakaz *reformationis in peius* w świetle nowego Kodeksu postępowania karnego [w:] Nowy kodeks postępowania karnego zagadnienia węzłowe, pod red. E. Skrętowicza, Zakamycze 1998.

nia skazanego wyrokiem nakazowym o braku obowiązywania zakazu orzekania na niekorzyść odwołującego się. *De lege ferenda* postulat taki wydaje się słuszny.

W przypadku nie wniesienia sprzeciwu, cofnięcia lub nie przyjęcia ze względów formalnych, wyrok nakazowy staje się prawomocny i nie może być zaskarżony przez strony zwykłym środkiem odwoławczym, jak również kasacją (wnioskowanie *a minori ad maius*). Kasacja nadzwyczajna przysługuje jedynie Prokuratorowi Generalnemu i Rzecznikowi Praw Obywatelskich.⁵⁹

4. Podsumowanie

Problematyka zgodności postępowań szczególnych z gwarancjami stron w procesie karnym należy do tzw. „węzłowych problemów” prawa karnego. O ile tryb postępowania szczególnego I rzędu, jakim jest postępowanie uproszczone, można pogodzić z zasadami naczelnymi procesu, o tyle tryb nakazowy nastręcza szereg problemów. Jak bowiem pogodzić brak publicznego ogłoszenia wyroku z wyraźnym wskazaniem sformułowanym w art. 45 ust. 2 Konstytucji, stanowiącym wprost, iż *wyrok ogłaszany jest publicznie*? Dalszą implikacją jest brak możliwości jakiegokolwiek obrony przez oskarżonego. Praktyka orzekania przez sądy wyroków nakazowych polega przecież na dużej dozie automatyzmu w omawianym zachowaniu. Prowadzone w doktrynie analizy wyraźnie wykazują tendencję do umocnienia roli postępowania uproszczonego, poszerzania zakresu przedmiotowego postępowań szczególnych, przy jednoczesnej dobrej woli ustawodawcy w celu niepogarszania oskarżonemu prawa do obrony, nawet w sprawach drobnych.

W opinii autora niniejszej pracy, przedmiotowe zagadnienie jest ewidentną kolizją dóbr: konstytucyjnych (nadrzędnych przecież) gwarancji procesowych i zasad naczelnych przyświecających całemu nowożytnemu procesowi karnemu, a ewidentnymi potrzebami praktyki, dającą się zaobserwować entropią spraw różnego ciężaru gatunkowego, a obciążających głównie sądy rejonowe.

Oceniając całokształt unormowań przedstawionych w niniejszej pracy, autor skłonny jest wyrazić swój subiektywny pogląd, iż tryb nakazowy jest co najmniej kontrowersyjny, biorąc pod uwagę unormowania konstytucyjne. Natomiast słuszne potrzeby praktyki mogą być rozwiązywane poprzez dalsze rozwijanie i usprawnianie funkcjonowania (postulaty *de lege lata*) postępowania uproszczonego. Należy przecież pamiętać, iż wymiar sprawiedliwości winien funkcjonować efektywnie, nie zaś efektownie.

⁵⁹ J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2005, s. 402.

Bibliografia:

Gaberle A., Postępowania szczególne w kodeksie postępowania karnego z 1997 r., Kraków 1998.

Grajewski J., Przebieg procesu karnego, Warszawa 2005.

Grajewski J. (red.), Kodeks postępowania karnego komentarz, t. II, Kraków 2003.

Gostyński Z. (red.), Kodeks postępowania karnego komentarz, t. III, Warszawa 2004.

Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego komentarz wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym, Zakamycze 2005.

Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 2005.

Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. III, Warszawa 2004.

Kala D., Kodeksowe postępowania szczególne, Toruń 2000.

Kmiecik R., Skrętowicz E., Proces karny część ogólna, Kraków 2004.

Korybski A., Leszczyński L., Pieniążek A., Wstęp do prawoznawstwa, Lublin 2003.

Piszczek P., Postępowanie uproszczone w polskim procesie karnym, Olsztyn 2004.

Skrętowicz E. (red.), Nowy kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe, Zakamycze 1998.

Wrona Z., Postępowanie nakazowe w polskim procesie karnym, Warszawa 1997.